

Sæson 4, Episode 4: Henry Morton Stanley

Four, three, two, one, zero. Lift off. We have a lift off.

Hele verden lytter med, da Apollo 11 med Armstrong om bord begiver sig af sted for at blive de første mennesker på Månen. It's one small step for man, one giant leap for mankind.

Efter et års opslidende eftersøgning gennem Congos dybeste jungle finder Stanley endelig den savnede Doktor Livingstone.

Henri Mouhot finder ved et tilfælde verdens største religiøse tempel, Angkor Wat, i Cambodja, og kort efter blev han bidt af et dødbringende insekt.

Du lytter til den yderste grænse. Jeg hedder Bjørn Harvig, og har været formand for Eventyrernes Klub.

I denne fjerde sæson dykker jeg ned i de første og største vestlige opdagelsesrejsende i det 19. og 20. århundrede. Vi skal ikke til Arktis, men derimod Jorden rundt og ud til den absolut yderste grænse. Vi skal i kano gennem det ukendte Amerika, på jagt efter Nilens udspring, udforske Sydamerika og finde den største inkaby, Machu Picchu.

Doctor Livingstone. I presume.

Måske det mest kendte citat af dem alle, når vi snakker historiske opdagelsesrejsende. 10. november 1871. Ved Ujiji tæt ved Tanganyikasøen, som ligger imellem hvad der i dag hedder DR Congo og Tanzania. Den walisisk-amerikanske tidligere soldat, journalist, forfatter og senere politiker Henry Morton Stanley har i mere end et år ledt efter den forsvundne skotske missionær og eventyrer doktor Livingstone, som er sporløst forsvundet i sin jagt på Nilens udspring.

Stanley blev berømt i sin samtid og omtales fortsat af mange som en af de helt store opdagelsesrejsende i det nittende århundrede, men hvad drev ham til det allermørkeste, uopdagede Afrika? Jagede han berømmelsen? Jeg har længe ønsket at

vide mere om Stanley, så det er en fornøjelse at have dig i studiet, Jesper Kurt-Nielsen. Tak fordi jeg må komme.

Igen, kan man sige. Du har været her før. Du er til dagligt museumsinspektør på Nationalmuseet med stor kærlighed til ekspeditionshistorie. Og så har du sammen med kolleger på Odense Bys Museer for nylig i december sidste år fundet en dansk vinkel på en af Stanleys store ekspeditioner til Congo. Noget i vores, jeg vil kalde den nørdede ekspeditionshistorie-univers, måske kan kaldes en verdenssensation, men det vender vi tilbage til.

Men først Jesper, lad os høre et lidt længere lydclip fra filmen Doctor Livingstone. Den amerikanske spillefilm fra 1939, hvor de to store eventyrere mødes for første gang, og som skaber rammen for det berømte citat.

Doctor Livingstone. I presume. Yes. Thank God, Doctor. Well, thankful that I am here to welcome you, Mr... Stanley. You are not well, Stanley, come in. I've had fever. I have been travelling day and night since I found out you were here. It's been over a year since we left Zanzibar. Sit down. Then it isn't merely luck that you came here? No, I came to find you, Doctor. Find me?

Hvordan reagerede Livingstone, da Stanley pludselig dukkede op?

I virkelig ved vi det ikke. Vi ved bare, at det ikke skete på denne her måde. Sandsynligvis så sagde Henry Stanley aldrig ordene. Doctor Livingstone. I presume.

Det var formentlig noget han opfandt for at gøre historien mere appetitvækkende. Livingstone beskriver ikke disse ord i sine dagbøger og Henry Morton Stanley, han rev den dagbogsside ud, formodentlig for at skjule, hvordan de mødtes.

Det eneste vi ved er, at han kom ridende på sit æsel og ser Livingstone, og så står han af sit æsel og går hen, og hvad der så sker, og hvad de siger. Det ved vi ikke. Vi må formode, at de gav hinanden et håndtryk, men det er alt, vi ved.

Nå men så, så er vi startet der. Hvad lavede Livingstone ude ved Tanganyika?

Livingstone, han var missionær, men hans store passion, som drev ham gennem hele livet, var at finde Nilens kilder, og dem havde man fantaseret om i gennem århundreder. Og der var jo en stor kreds af engelske opdagelsesrejsende, som ledte efter dem, og de er jo allesammen blevet berømte. Livingstone er en af dem. Burton, Speck, Cameron. For bare at nævne nogle få. De ledte alle sammen efter kilderne, og han var så en af dem. Og det var derfor, han var i Afrika.

Han var blevet væk. Eller var han blevet væk? Ville han gerne findes?

Der er mange myter, fordi formodentlig var han ikke blevet væk. Men det var også en del af tiden, sådan den romantiske victoriatids selvforståelse, at her var en hvid mand i det centrale Afrika, som var forsvundet.

Det kan godt være, at han var forsvundet hjemme i England, men Livingstone var ikke af den opfattelse, at han var forsvundet. Han var ret godt tilfreds med at gå rundt i Afrika. Han var en ener, som egentlig var i opposition til resten af verden.

Hvem havde sendt Stanley af sted på ekspeditionen for at finde ham?

Det havde Stanley selv. Han havde faktisk en drøm om, at han godt ville være berømt. Han kom jo fra meget, meget ringe kår, og på et tidspunkt finder han ud af, at det hvis han fandt Livingstone, så ville han blive berømt. Så det er en historie han pitcher, som det hedder, for The New York Herald og den meget, meget velhavende ejer, og derfor blev han sendt af sted i øvrigt lidt i konkurrence med det kongelige Royal Geographical Society i England, som også havde sendt en ekspedition af sted. Det finder Stanley først ud af, nogenlunde samtidig med, at han lander på Zanzibar, men han kommer altså først.

Men det er jo et scoop, for den unge Stanley.

Det er et stort scoop, et scoop på en anden måde. Som jeg sagde, så kom Stanley fra meget, meget ringe kår. Han kendte ikke sin far, han boede på et børnehjem og var grundlæggende på flugt fra den barndom hele sit liv, hvilket også gør, at der er mange historier han fortæller, som vi ikke helt kan stole på, fordi han forsøger at dække over sin fortid.

Jeg husker lidt, at han, inden han kommer så langt, også laver nogle andre ret vilde ting. Han er blandt andet soldat.

Han er jo walisisk Vajsenhusbarn, vil man kalde det. Og så tager han hyre på et skib, tager til USA, stikker af fra skibet, ender med at komme ind i sydstatshæren under borgerkrigen, blev taget til fange af nordstatshæren, melder sig til nordstatshæren, hvilket vil sige, at han faktisk deserterer for sydstatshær. Det er der dødsstraf for. Så deserterer han også fra nordstatshæren. Det er der også dødsstraf for og ender med at melde sig til Nordstaternes flåde. Dem deserterer han også fra, og det er der også dødsstraf for eller i hvert fald potentielt dødsstraf for. Så han har ting i sin fortid, som han forsøger at dække over, man må helst ikke finde ud af, hvordan hans tidlige liv har været.

Men han vinder den store pris i Afrika ved at finde Livingstone. Men han finder formodentlig noget andet, han finder sig selv, og han finder en... Den far, han aldrig nogensinde selv har mødt, finder han i Afrika, fordi Stanley er selv en vanskelig person.

Så du tænker på, at Livingstone kommer til at blive et faderforbillede for ham?

Han bliver en surrogat-far. Stanley, den mand, der er på flugt fra sin fattige fortid og sine løgne, og en lille mand med korte arme og korte ben, som måske heller ikke er så attraktiv for kvinder og for nogen i det hele taget. Han finder lige pludselig en mand i Afrika, der forstår ham, så de to mænd, der er i opposition til hele verden, de finder hinanden. Det er også derfor, Stanley bliver længere sammen med Livingstone, end han egentlig havde regnet med.

Hvor længe bliver han?

Han bliver der jo... Jeg kan ikke huske det helt korrekt, men han bliver der en hel del længere og tager på en enkel afstikker, hvor de jo tager ud og kigger på terrænet, fordi Livingstone er jo opdagelsesrejsende.

På dette tidspunkt, der er Stanley jo ikke. Ja, det eneste han forsøger at opdage, det er Livingstone. Han forsøger ikke at foretage sig en geografisk efterforskning og under

normale omstændigheder ville man straks tage ud til kysten igen, fordi han skal fortælle den her historie. Han har fundet Livingstone.

Knyttet de et venskab? Du siger, det bliver et fader forbillede.

De knytter et venskab. Stanley glemmer aldrig Livingstone og skriver jo, at han skaber også Livingstone, fordi Livingstone var et kompliceret menneske. Men Stanley genskaber ham som en victoriansk engel, en kristen kriger, der drager gennem Afrika for at opdage og civilisere og omvende. Det er en sandhed med modifikationer, han omvender en eller to i hele sit liv. Han er egentlig bedre til geografisk opdagelse. Men Stanleys skaber det billede, vi har af Livingstone, som vi har den dag i dag.

Dette legendariske møde og citat om det nu er sandt eller ej. Altså mødet de to imellem løfter dem begge på en måde. Det gør det.

Det skaber et nyt billede af Livingstone. Og det skaber Stanley, manden og den opdagelsesrejsende, manden i tropetøj og hvid tropehjelm. Det er jo det billede, vi stadigvæk har af opdagelsesrejsende på det mørke kontinent, som man kaldte det dengang. Det er et billede, vi stadigvæk har i dag. Det er mytologisk.

Og mødet de to imellem, Jesper, skaber også Stanleys fremtidige karriere, fordi denne her ekspedition, jagt efter at finde Livingstone, skaber flere fremtidige ekspeditioner. Den han måske er mest kendt for, hvad er det den hed, den der går til det allermørkeste Afrika?

Jeg tror, den bliver kaldt Congo-ekspeditionen.

I virkeligheden så er det mere korrekt at kalde den trans-afrikansk ekspedition. Han tager jo ned og finder Livingstone i 1871, kommer hjem i 72 og bliver øjeblikkelig berømt. Og Livingstone, der var kendt i England, men ikke verdensberømt bliver også lige pludselig verdensberømt, fordi nu har man altså fundet denne her mand, som ikke ville findes, og som måske ikke så mange vidste var forsvundet.

Men det betyder også, at der er nogle andre, der får øje for Stanleys kvaliteter. Det var farligt at tage på ekspedition, folk døde og ikke mange, der slap levende fra. Det krævede en helt bestemt type menneske, og det var Stanley.

Mange af de mennesker, der mødte ham, talte om hans stålgrå øjne, og når han trådte ind i et rum, så kunne man simpelthen mærke, at han var drevet af en selvbevidsthed og en stålvilje, og der er en mand, der har brug for lige præcis det. Og det er kong Leopold af Belgien.

Hvem var kong Leopold?

Kong Leopold den anden af Belgien. Han var konge for et meget, meget lille land, og han havde ikke store kolonier som England og Frankrig og Holland, for eksempel, og Italien. Og det ville han utroligt gerne. Det ville de belgiske politikere altså ikke. Så han bliver nødt til at forfølge sine koloniale drømme. Som privatmand.

Han finder ud af, at Stanley er manden, man kan sende til Afrika for at se, om man kan skære sig en stor luns ud af den afrikanske kage.

Så det er simpelthen sådan en plan, han laver privat, uden at have politisk opbakning?

Ja, der er ikke interesse. Mange kolonier til forskel fra hvad mange tror i dag, mange kolonier var bare en udgift. Det krævede militær tilstedeværelse. Det krævede nogle gange, men havde en flåde, det krævede man havde en hær og folk døde. Der var i øvrigt ikke særlig mange, der på dette tidspunkt ville ud i kolonierne, så det var en dyr, det var en bekostelig affære.

og så bare lige for at huske det. Livingstone kommer ikke med hjem. Han bliver, og så det er jo ikke sådan, at Leopold kan tage disse to gutter og sende dem af sted.

Det er kun Stanley, der er kommet hjem.

Livingstone er gammel og dør i øvrigt også dernede. Hans hjerte bliver begravet af hans lokale afrikanere under et træ. Og så bærer de hans mumificerede krop ud til kysten, hvor det bliver sejlet hjem til England, hvor han bliver begravet.

Men Leopold har brug Stanley, om sender ham så til Afrika igen, til Zanzibar, hvor alle de store ekspeditioner udgik fra. Og der tager han så ned i 1874.

Han har lige nået mellemtiden at bliver forlovede. Han har det lidt svært med damerne, fordi han er så indelukket en person, og han skammer sig også lidt over sin fattige baggrund. Han finder en meget ung dame, der er 17 år, Alice. Hun er meget smuk, skulle jeg hilse at sige, når man har set hende på fotografierne. Han har sådan en båd med dernede, som han kan sejle rundt med, som han også kalder Lady Alice.

Så der tager han ned, og der tager han altså tværs over Afrika. Han møder Congofloden, uden at man på det sted ved, at det er Congofloden. Der har været andre europæere. Men man ved ikke, om det her er en arm af Nilen, eller om det er Congofloden. Og den rejser han jo så ned af. Så han rejser på tværs af Afrika og kommer hele vejen ned af Congofloden og gennemlever ufattelige lidelser.

Hvem er med på denne ekspedition?

Der er andre europæere med. De går jo allesammen til, de dør. De dør simpelthen.

Han får selv malaria. De får malaria. De får alle tænkelige sygdomme, og jeg har selv haft malaria to gange i mit liv. En gang på Sumatra, en gang i Vestafrika og den vestafrikanske, det var malarias svar på Tyrannosaurus rex. Altså, man forstår ikke, at folk kunne overleve malaria og i øvrigt kæmpe sig vej gennem Afrika med en sådan sygdom. Stanley kunne. Han havde en jernvilje. Han havde også en jernfysik.

Han har jo også en cirka 120 bærere med. Det tal, han overdriver også antallet af afrikanere, også for at gøre sig lidt mere betydningsfuld.

Men 120 mand, det er jo et ekstremt stort følge.

Det er et ekstremt stort følge, det er der også brug for. De bliver nødt til at have en masse gaver med, fordi i virkeligheden så rejser de jo ikke i et land, der er mennesketomt. Der bor jo nogle i forvejen. Afrikanerne. Der bor talrige stammer, der er talrige kongedømmer, og hver gang man rejser gennem et område, så skal man betale

kobberstænger, klæder, perler, som var meget eftertragtede. Og i nogle tilfælde får han jo så ikke lov til at rejse igennem. Og så er der krig og ballade.

Det kan ikke være helt ufarligt med sådan et stort følge også at blive betragtet som en udefrakommende rig...

Det gjorde han, og han blev også betragtet som en trussel. Og hvorfor gjorde han det? Jamen, for det første var regionen i en evig tilstand af krig. Lidt ligesom i Europa, man var i en evig konkurrence med sin nabo.

Men derudover så var det jo også et operationsfelt for de arabiske slavepatruljer. Så man var vant til, at når der kom fremmede, så var det måske for at angribe landsbyerne og tage slaver. Så nogen kunne handle med, andre de tog ingen chancer, og det kostede jo afrikanske liv, han blev meget kritiseret for det. Nogle gange overdrev han også, hvor mange afrikanere der døde. Formodentlig igen fordi han var en person, der overdrev, fordi han var så bange for, at man ville se ned på ham. Men det ændrer ikke ved, at man dræber afrikanere.

Gjorde det ham så troværdig?

Nu sidder du og kigger tilbage på gamle kilder, når man allerede ved fra hans soldatertid, at han deserterede den ene hær og deserterer den anden hær, og han har måske også digtet. Gør det hans fund, hans ekspeditioner, troværdige?

Ja altså man må sige, hans geografiske observationer er jo korrekte. Og når det gælder, om man kan stole på ham som troværdig, så er spørgsmålet: Hvem er troværdig? Fordi det gælder alle også i vor egen tid. At man opfatter verden forskelligt, og derfor har han måske set ting, som andre ikke har set. Sådan er det, så om han lyver mere eller mindre end så mange andre. Det kan man stille spørgsmålstejn ved, men han blev kritiseret for det. Han blev også kritiseret, da han kom hjem for, at han havde skudt afrikanere og angrebet afrikanere.

Men som en datidig engelsk ekspedition mand, der hed Cameron sagde: Jamen altså valget var at blive slået ihjel og bogstavelig talt blive slæbt hen til suppekøkken. For

nogle af disse mennesker var også kannibaler. Eller også var det at skyde i selvforsvar, og Stanley valgte det sidste med tragiske følger for afrikanerne.

Jeg tænker helt sikkert, vi kommer tilbage til eftermælet, for det var en af de ideer, jeg rigtig godt, kunne tænke mig, at vi også skulle snakke om Jesper, men konkret på den ekspedition. Opdraget, var hvad for kong Leopold?

Leopold ville handle. Leopold ville grundlæggende være rig, og han så et potentiale i Afrika, og det er det, han kan bruge Stanley til. Stanley kan komme hjem og fortælle om, hvilket potentiale der er. Er der et handelspotentiale, for det drejede sig jo ikke kun om at trække råstoffer ud af landet. For kolonimagterne drejede det sig også om at handle med de lokale.

Stanley er helt klart af den opfattelse, at her er et stort potentiale. Det er meget interessant, når man læser hans bog. Ikke om den her ekspedition, men den efterfølgende, hvor han rejser op ad Congofloden i stedet for. Der ser han naturen. Han kan godt se det smukke i naturen. Han beskrev den også nogle gange som uhyggelig, men han ser det meget ofte som en europæisk industrialist. Han siger, at her er der et potentiale for skovhugst. Her er der et potentiale for landbrug, og hans civiliserende projekt er faktisk, at han synes ikke nødvendigvis at afrikanerne er dovne, men han synes, de går rundt i lediggang. Han synes, de skal have et arbejde. Det er sådan, man bliver ligesom europæerne. Man skal have arbejde, man skal have arbejde på et savværk, eller man skal arbejde i marken.

Han har tankesættet med hjemmefra. Var det også hans opdrag? Altså var det også noget, han var blevet tvunget til at kigge efter?

Ja, det var.

Det var en del af hans opgave, og det var også det som med som kong Leopold han misbruger, fordi han argumenterer jo for, at da Stanley kommer hjem, at man skal skabe Congo-kolonien for at civilisere afrikanerne. Det er jo the dark continent, det mørke Afrika. De skal oplyses, de skal kristnes, og de skal civiliseres ligesom europæerne.

Men det er ikke det, der er Leopolds mission. Men Stanley tror, at det er det, der er hans mission, og Stanley bliver misbrugt, og han bliver også for eftertiden taget til indtægt for noget, der egentlig ikke var hans ambition, men var kong Leopolds ambition.

Prøv at kom med et eksempel på, hvordan han blev misbrugt eller brugt som syndebuk. Hvis man kan sige det.

Da han kommer hjem fra den her store Congo-ekspedition, der stiger hans berømmelse jo til helt uanede højder. Og det er en af verdenshistoriens største ekspeditioner, uanset om vi ser det med et nutidigt kritisk blik på kolonialisme og at han går i krig med lokale afrikanere, så havde Stanley i øvrigt også en opfattelse af, det siger han helt offentligt og skriver: han forstod godt at afrikanerne angreb ham, han var ikke blevet inviteret, og det var deres land. Men han kommer jo også hjem og kan fortælle, at der er et potentiale hernede. Men han kommer også hjem og har lavet denne her transafrikanske ekspedition.

Han har nærmest kortlagt hele Congofloden. Det er en stor geografisk ekspedition. Englænderne er jo lidt misundelige på ham, fordi han er, hvad han er? Han dækker jo over, at han er waliser. Så hvad er han så? Er han englænder, eller er han amerikaner? Der er også noget misundelse, men han blev modtaget af Leopold, og Leopold kan så se, at det er manden, man skal sende derned, og det bliver han jo så igen. Der blev han sendt ned i 1879, og der tager han ned for at etablere handelsstationer, og det, der er med til at skabe hans meget dårlige eftermæle er at Stanley laver handelsstationer dernede. Og han laver kontrakter med de lokale. Omtrent 80 kontrakter laver han med lokale høvdinge. De fleste er gået tabt i dag, fordi Leopold den Anden og hans embedsmænd destruerer dem. Jeg mener kun, der er to, der har overlevet. Der kan man tydeligt se i de kontrakter, der står, at han har lov til at etablere en handelsstation. Det vil sige bygge en bygning, et lager, hvor man kan have varer, således at man kan handle med de lokale og det, man handler med, det var klæde, det var kobberstænder, glasperler. Våben var eftertragtet, og så fik man så for eksempel elfenben i stedet for. Men de kontrakter, der er overlevet til i dag, det er jo kontrakter, der siger, at man har ret til at oprette en koloni, og at den belgiske stat træder i stedet for lokal kongemagt.

Det jo det, man nok tænker, at det var nok... Hvad skal man sige? Det der lå bag ved Leopolds idé om at sende ham derned.

Leopold Den Anden var grundlæggende utilfreds med, at Stanley ikke bare er en uvillig agent for Leopolds, selv om han ender med at blive en agent for den værste og mørkeste form for kolonialisme.

Men tror du ikke Stanley var klar over det?

Det var han ikke. Det tror jeg, han bliver senere. Men da han er på Congofloden i anden omgang og etablerer de handelsstationer der, tror han stadig på den civiliserende mission, han er ikke klar over, at det her det går galt.

Og det gør det jo efterfølgende, fordi Fristaten Congo, som det hedder, bliver Leopold den andens private ejendom. Og Leopold har kun et sigte, og det er at få lov til at tjene penge. Det er faktisk derfor, han af de andre europæiske magter får lov til at etablere denne koloni. Det fordi der ikke er noget magtaspekt i det. Han skal bare civilisere afrikanerne, så det er man ikke så bange for.

Englændere er i øvrigt heller ikke bange for, eller franskmændene, af den her lille nation skær den her skive ud af den afrikanske kage. Men målet er at udnytte afrikanerne på det groveste, og det ender med at blive en rejse ind i mørkets hjerte. Og det bliver Stanley en agent for, og det er det, der skaber hans eftermæle. Men Stanley var på mange måder mindre racistisk end de belgiske officerer, der kom efter, og de engelske officerer påtaler det meget ofte, at han ikke vil have, at de behandler afrikanerne så dårligt.

Det ændrer ikke ved, at han selv slog afrikanere, og det skal jeg ikke undskylde. Jeg skal blot sige, at Stanley kom fra en tid, hvor man blev slået som barn, som voksen i militæret, som sømand, man slog sin hustru, men slog sine børn. Alle slog hinanden. Og når man så kom til Afrika, så slog man endnu mere. Det var et sprog alle forstod. Det var det og dernede, der var så ingen til at holde en tilbage. Så der slog man ekstra hårdt. Man kan sige, at hans eftermæle bliver endelig ødelagt på den efterfølgende Emin Pascha-ekspedition.

Ja, Jesper, for det er en af de ting, jeg rigtig gerne vil også tale om i dag. Emin Pascha-ekspeditionen. Fortæl om den.

Det er på mange måder den mærkeligste ekspedition som Stanley han tager på. Igen for at redde en som er forsvundet i Afrika og Emin Pascha, blot for at nævne ganske kort, hvem han var som person.

Altså en der måske heller ikke vil findes.

Ja, og Afrika er altså også et kontinent, der drager excentrikere. Der er faktisk, en engelsk historiker, der på et tidspunkt har sagt om den her tid, og de opdagelsesrejsende, der tog der ned, at mange af dem var på flugt. De var på flugt fra dårlig økonomi, illegitime børn, spillegæld, koner, gale svigermødre. Men meget ofte, så var de også på flugt fra sig selv.

Og Emin Pascha er i den grad en af dem, der er på flugt. Han er faktisk tysk læge, som ikke kan få lægeautorisation i Tyskland, så han bliver så læge i det ottomanske imperium, altså Tyrkiet og der bliver han... Der kommer han så til at arbejde i Albanien, som er under det ottomanske imperium på daværende tidspunkt, og der har han så har en affære med den lokale Paschas hustru. Deraf navnet. Det er også en titel, han tager senere hen, fordi på et tidspunkt, så dør den pasha, og så tager han Emin Pasha. Han tager jo som i øvrigt også er konvertit, han konverterer til islam. Han tager så til Tyskland, og der tager han så sin elskerinde med, hendes fire børn. Og så tager han en masse tjenestefolk med. Og fire slavekvinder tager han også med, og på et tidspunkt, så stikker han altså af, så han ender så nede i Sudan. Det er jo et meget vigtigt sted for briterne, fordi Suezkanalen og Egypten er generelt meget vigtig for englændere, fordi det drejer sig om adgang til deres store koloni Indien, så der bliver han en slags lokal guvernør.

Og så er der jo alt balladen dernede. Der er et islamisk oprør, hvor madiens tropper jo angriber englænderne, og i Khartoum, der sidder den siddende generalguvernøren, Chinese Gordon, som han hedder og ender med at blive myrdet af madiens tropper.

Alle de navne, Jesper, Chinese Gordon.

Victoriatiden er bare en verden fyldt med spændende personer, og vi kunne sidde herfra og til tidernes ende og fortælle om viktorianske helte og antihelte.

Chinese Gordon havde tjent sine sporer i Kina under de engelske krige derovre. Men englænderne er jo grundlæggende sure over, at man ikke har gjort noget for at redde Gordon. Men Gordon han er også en religiøs kristen fanatiker, der nok ikke ville reddes.

Der er nogle, der argumenterer for, at han godt ville dø på højden af sin karriere.

Dem var der også flere af.

Dødssøgere. Dem er der mange af i tiden, man tager også ud for at dø heroisk i stedet for i rendestenen derhjemme. Men Emin Pascha. Englænderne er vrede over, at man ikke har gjort noget for at redde ham, så man vil sende en undsættelses-ekspedition af sted, og så beder man selvfølgelig Stanley om at tage ned og redde ham.

Det gør man i 1887, og grundlæggende kan man sige, at den her gang får han så besked på at tage en masse engelske officerer med. Det, der er interessant, er, at da han er på denne Congo ekspedition, altså dér hvor han opretter handelsstationer. Der har han jo en dansker med. Han har faktisk to danskere med. Den ene han hedder Albert Christophersen. Albert Christophersen kan han enormt godt lide, men på denne her ekspedition har han altså engelsk officerer med.

Og jeg vil bare lige sige, vi vender lige tilbage til Albert Christophersen.

Vi venter lige.

Ja, det er lidt suspense, for der er en fantastisk spændende...

Albert er vi ikke færdig med.

Stanley bliver sendt af sted. Han har de her engelske officerer med, og det er jo officers and gentlemen, og det kan man også se på billedet, det er selvbevidste mænd.

Mange af dem kommer også fra en meget velstående baggrund, og det er med stort snurbart og stramme officerers jakke, ridestøvler.

Helt bestemt, det er the upper crust af det engelske samfund, som man siger.

Det går helt galt, og derfor bliver den her ekspedition jo en rejse ind i mørkets hjerte.

Hvad mener du med, at det går helt galt?

Det er blevet sagt, og jeg tror også selv Stanley selv nævner det på et tidspunkt, at Afrika fordi er så ekstremt et sted, man har sygdommene. Men har det farlige miljø, der er farlige dyr, også farlige mennesker, set fra europæernes side. Og i ekstremer, der får det nogle gange det bedste eller det værste frem i folk. Her får det det værste frem i folk. Og når Joseph Conrad han skriver sin roman Heart of Darkness, Ind i hjertets mørke, så er det ikke baseret på fantasier. Joseph Conrad vidste, hvad Congo og hvad Centralafrika kunne gøre ved folk, der var uden for kontrol, og det sker på den her ekspedition. Stanley bliver på et tidspunkt nødt til at efterlade en bagtrop pga. Sygdom og andre forhold. Der er mange indre kriser i ekspedition. Det kender man jo fra andre ekspeditioner, at nogle af dem går ned på grund af, at hvem er leder, og så er der også en masse indre dynamik.

Er det Conrad, der siger, at Afrika kan få det bedste og værste frem i folk?

Jeg tror faktisk det er et af de her citater, som rigtig mange har sagt, og hvor citatet stammer fra... Du ved det sådan. Det er bare sådan en. Det er en form for sandhed, at det skete bare på den tid, at de ekstreme fare gør et eller andet ved folk. Det er lidt ligesom at være i en krigstilstand.

Det samme sker jo også i Helmand provinsen i dag, ikke. Altså europæiske og amerikanske soldater. Nogle bliver heltemodige, og andre bliver krystere. Man ved det ikke, før man har været i en ekstrem situation, og her må man sige, at med en enkelt-to undtagelser, så svigter de engelske officerer, og det går helt galt. For samtidig med at Stanley han tvinger sig ned igennem, og han tvinger sig igennem junglen, de må hugge sig vej, så går den her bagtrop helt amok.

Bliver de tabt af resten af ekspeditionen?

De bliver simpelthen... De bliver sat tilbage og får at vide, at de bliver her som bagtrop, fordi der er nogen, der er for syge. Der er også mange af de lokale bærere, jeg tror, det er tæt på 500 afrikanere, der er med på denne her ekspedition.

Det er jo en kæmpe kortege, karavane af folk, der bliver drevet frem. Forrest går Stanley. Han har sine afrikanske løjtnanter gående med flodheste-pisk, der driver folk frem, og bagerst har han jo afrikanske bevæbnede mænd, der jager desertører. Det har også været uhyggeligt.

Og desertører blev pisket ihjel og bliver hængt og så videre. Det er uhyggeligt.

Men på bagtroppen, der sidder de her engelske gentlemen. Helt uden for kontrol. Og så finder de blandt andet ud af, at der er afrikanske damer, og dem køber de. De køber dem, ikke som prostitueret. De køber dem som mennesker. De indlader sig på slavehandel, og når de afrikanske slaver først er kommet ind i lejren, så kommer de ikke ud igen, og det gør de ikke, fordi de her engelske officerer er bange for, at så vil de fortælle om, hvad der er foregået, for de er blevet holdt som sexslaver. Den der går allermost amok, det er en relativt ung officer, der hedder James Jameson, og han er dybt fascineret af kannibalisme og kannibalisme eksisterede i regionen.

Han køber en 11-årig pige, og så får han tre afrikanere til at slå hende ihjel, skære hende i småstykker, tilberede hende og spise, mens han ser på. Der er vidner på det. Han tegner det også i sin notesbog. Hvor er det absurd.

Det er helt absurd og meget, meget uhyggeligt. Hvordan kan man sende sådan en mand med på en ekspedition?

Det er dér, hvor Stanley han også fejler som ekspeditionsleder. At han nogle gange vælger de forkerte mennesker, fordi det her er jo, når vi nu taler om yderste grænser, så taler vi også om en ondskab, der tåler sammenligning med det værste, vi kender fra verdenshistorien.

Men det er det jo virkelig et sort kapitel. Er samtiden opmærksom på dette her?

Han dækker over det. Stanley dækker over det.

Når han skriver i sin bog om Emin Pascha-ekspeditionen, så er det nærmeste, han kommer på en kritik... De dør, de her engelske officerer. Der er fire, der kommer med hjem. Velfortjent vil mange mene.

Det tror jeg også, Stanley mente. Der findes et billede, hvor han står sammen med med fire, undskyld med tre, af dem, der overlevede. Den fjerde er ikke med på billedet. Og den eneste han havde respekt for, og som ikke begik overgreb. Han sidder overfor Stanlet. De to andre står bag ved ham. Men James Jameson, han dør dernede. Heldigvis. Men i hans bog Emin Pascha-ekspeditionen, der skriver han bare lakonisk, at bagtroppen ikke var organiserede helt korrekt.

Det blev han faktisk kritiseret for af familien. De bliver meget vrede, da han kommer hjem. Han tør vove at kritisere britiske officerer. Men han skriver ikke, hvad de har gjort, fordi det ville en victoriansk samtid simpelthen ikke have kunne acceptere. Det ville have udstillet Stanley og hans ekspedition og hans manglende lederevner. Jeg vil så argumentere for, det skete, da Stanley ikke var til stede, fordi han kritiserer engelske officerer. Altså Stanley slår også de lokale afrikanere. Det gjorde afrikanerne nu også selv, men det er ikke nogen undskyldning. Men som sagt der blev altså... Der blev gået til vaflerne dernede.

Hvornår er de her historier kommet frem, Jesper?

De er jo kommet frem inden for de sidste 20-30 år, vil jeg sige. Det er så nyt. Det vil sige, man har også kendt i det i samtiden.

Der er jo folk, der har læst dagbøger. Men du ved, man dækker over de her ting, også fordi: når man døde på ekspedition, så blev man lige pludselig heltegjort. Og hvis en engelsk officer, hvis man fik historien om, at han var endt som kannibal og havde holdt sexslaver, jamen så ramte det jo hele den engelske nation. Den nationale ære stod jo på spil. Og hvad ville franskmændene så ikke sige eller hollænderne eller tyskerne? Så man dækkede over de ting. Men der er en forsker, der hedder Tim Jeal. En historiker som har skrevet om Stanley og han er nok den førende Stanley-forsker. Og jeg kan kun anbefale man læser ham. Han er meget kritisk over for Stanley, men han holder jo også af Stanley, og han er en af dem, der har prøvet at sige: Jamen, Stanley, det kan godt

være, at han en gang imellem gav afrikanerne en på goddag'en, hvis de stjal. Men på den anden side, så når de engelske officerer tævede løs på afrikanerne, så stopper han dem, når han kunne.

Men han efterlader jo syge afrikanere, som bliver tævet ihjel af de her engelske officerer. Der var nogle af dem, der får en dom for at have stjålet et par kiks. Så får de en dom ved, at de blev pisket 150 piskeslag. Man dør jo efter 50. Og en flodheste-pisk. Det er flodhestehud, som bliver snoet og tørret, så det bliver stift som et bræt, og så det skarpe kanter. Altså ved første slag skærer man huden op. Det er noget af det mest grusomme, man kan forestille sig.

Lad os komme tilbage til Emin Pasha, hvor er han henne, og lykkes det så, det overordnede formål med alle de grimme historier, der dukker op i kølvandet på ekspeditionen, finder de manden?

De finder manden, og så er man så i den mærkelige situation, at Emin Pascha grundlæggende jo helst ikke vil reddes af Stanley.

I virkeligheden synes han selv, han er så betydningsfuld, at han skal reddes af en meget større ekspedition. Nu er ekspeditionen jo også fragmenteret på grund af sygdom, og nogle er blevet efterladt. Så Stanley når frem med omtrent 100-120 mand eller noget. Emin Pascha synes han er meget vigtigere end det, så han har ikke rigtig lyst til at blive reddet. I øvrigt så vil han jo heller ikke hjem til Tyskland.

Så Stanley bliver jo nødt til at forhandle om at få Emin Pascha med. Og ender jo også med at få ham med tilbage. Men altså det er... Det er en meget, meget svær proces, og de bliver jo også uvenner. Stanley er jo klar over, at her har vi en mand, der ikke er helt normal oven i hovedet.

Hvad lavede Emin Pascha, da de mødes? Har man kilder på det? Altså, vi har ikke et lige så legendarisk citat, som da han møder Livingstone...

Der er ikke noget markant i det møde overhovedet.

Det viser sig også, at en af årsagerne til, at Emin Pascha ikke er så glade for at tage afsted, det er jo også, at nogle af de her lokale krigere, han har omkring sig, han har en relativt stor styrke.

De vil jo ikke af med ham. Han betaler jo løn. Det er jo løn, han også får af den engelske stat, fordi han jo er en form for lokale guvernør. Og hvis de mister Emin Pascha, så mister de også hans indtægt. Så her har vi altså en mand, der på en måde bliver holdt som gidsel, men på den anden side, det passer ham meget godt, for han vil ikke hjem til sin kone. Han skylder hende, jeg mener, hun stiller et krav om, at han skal betale 20.000 engelske pund eller noget i den stil. Det er jo en formue.

Nu har han så ikke fået løn i over et år, fordi han jo også er isoleret, så han ender vist nok med at få udbetalt 5.000 pund, som vist nok går til hans hustru. Det er en kompliceret historie. Altså sådan er den her tid, og sådan er de her ekspeditionsdeltagere.

Da Stanley kommer hjem fra Emin Pasha-ekspeditionen, er han fortsat den helt store opdagelsesrejsende? Er det samme niveau, som da han kommer hjem fra den trans-Afrikanske ekspedition?

Det er han, men han bliver også kritiseret, fordi man ved, at der er blevet begået overgreb på afrikanere. Man ved, at man har skudt afrikanere, fordi de bliver angrebet, og som jeg sagde: nogle af dem brød sig ikke om fremmede på deres territorium. Det var deres ret. Nogle af dem var bange for slavekaravaner. Nogle var i krig med naboerne osv. Så det dér kritikken begynder allerede.

Og så har han begået den fejl, at han i flere af hans bøger også overdriver, hvor farligt det er. Så når han måske har skudt en person, hvor forfærdeligt det end er, så overdriver han og siger, han har skudt 10 eller 20 eller 30, og det bliver han kritiseret for. Man skal ikke tro, at samtiden, på trods af at vi er i et opgør i øjeblikket med vores kolonitid, så skal man ikke tro, at samtiden var dummere, end vi var.

Men hvorfor gør han det?

Det gør han, fordi han hele tiden er bange for, at han ikke får respekt. Han er det her... Han kommer fra den her fattige baggrund. Han begår sig i et ekstremt klassesamfund. Vi kan ikke forestille os i dag, hvor meget det betød at have det rigtige efternavn, have de rigtige forbindelser, komme fra den rigtige klasse. Han er en systembryder i den grad, men han er bange for, at det bliver opdaget, hvor han kommer fra.

Selv om det han gør, er spektakulært, så skal han hele tiden smøre lidt ekstra på, og derfor bliver farligheden også for stor.

Nu nævnte du nogle af de der helt vilde karakterer, excentrikeren Emin Pasha, som blandt mange andre flygter fra alt muligt andet. Stanley er jo lige sådan, selvom han så ikke bosætter sig eller gemmer sig nogen steder. Han er også lidt på flugt fra det, han selv var, eller prøver hele tiden at gøre sig til en ny. Du fortæller han tager et nyt navn. Han er gennem hele sit liv på den måde på flugt fra, hvad han rigtig er.

Han er på flugt, og det han også jager, det er stabile familieforhold.

Det må være svært, når man er væk på årelange ekspeditioner.

Han er jo heller ikke forlovet, da han kommer hjem fra sin Congo ekspedition i sin tid. Fordi han har jo sagt til Alice, at han er væk i to år. Han ved godt, han skal være væk i tre år. Og hun er jo blevet gift og gravid, mens han har været væk.

Men han vil også godt have stabile familieforhold, har det meget, meget svært, hvis kvinder... Har svært ved at tale med kvinder. Men er ikke som sine europæiske kolleger. Som jo ligger i med afrikanske kvinder. Det er også modsætningsfyldt samtidig med at mange af de her engelsk officer er dybt racistiske i ordets rette forstand. Så har de jo ikke noget imod at dele seng og bord med de afrikanske kvinder. Der er Stanley anderledes. Han holder sin sti ren. Han synes, man skal holde afstand både til afrikanere, men også til sine undergivne europæere, fordi han vil være en leder. På den måde er han også lidt usikker. Men han er heller ikke, når han er hjemme i Europa, så er der foredragsturnéer, og han bliver modtaget som en helt, og han bryder sig grundlæggende ikke om det. Han er jo også en person, der er genert. Der er nu mange, der siger, at når man taler med ham, så er han en ualmindelig charmerende person. Men han er grundlæggende en hæmmet person.

Han oplever denne her kritik af, hvordan forholdene var på ekspeditionerne og altså historien om hans eftermæle, som jeg helt klart synes, at vi skal tale om nu... Er han klar over det, mens han lever, eller bliver det først for alvor efter hans død?

Nej, det er han klar over, fordi han bliver kritiseret i sin samtid.

Men han bliver kritiseret af mange forskellige. Han møder jo den italienskfødt, men franske, ekspeditionsmand De Brazza, som også forsøger at skære en bid ud af den afrikanske kage for den franske stat og ender jo med at skabe Congo Brazzaville, som man kalder det i dag, altså den fransktalende del af Congo. Og det gør han jo også i konkurrence med Stanley. De mødes faktisk nede på Congofloden på et tidspunkt og har det rigtig hyggeligt sammen. Men De Brazza er meget, meget kritisk over for Stanley, da han kommer hjem.

Og som sagt, så begynder den belgiske konge at finde ud af, at Stanley arbejder ikke helt imod det mål, som jeg vil. Så derfor er belgierne også begyndt at blive kritisk overfor Stanlet. Franskmændene er kritiske over for Stanley, fordi han er jo manden, der gør alt det, som det franske imperium ikke er så dygtige til, men som englænderne for eksempel er, og som belgierne lige pludselig også viser sig at være meget dygtige til.

Og englænderne ser også ned på ham, fordi hvad er er han? Han dækker over, at han er waliser. Men er han englænder? Nej, han er jo naturaliseret amerikaner og taler i øvrigt også med en yankie-accent, som de siger. Så i virkeligheden har han mange fjender, og man ved jo også succes skaber jo modstand og fjender. Så han møder meget opposition. Han får også venner. Han får venner blandt betydningsfulde mennesker. Han ender såmænd også med at få støtte fra det kongelige engelske geografiske selskab. De har også været lidt i opposition med ham. Ikke mindst fordi de sender jo en ekspedition af sted for at finde Livingstone. Men det er Stanley, der finder ham. Han har mange fjender, og alle taler ham ned, og det er det, der skaber det billede, som vi har af Stanley i dag. Og det er unuanceret, han var mere end det. Han var ikke kun en djævel, han så faktisk mere menneskeligt på afrikaneren, end mange andre gjorde i sin samtid.

Fortæl lidt om det, fordi jeg husker, statuen af ham, hvor står den, er det foran et museum den der statue har stået? Så er den blevet savet over og væltet. Den har ligget, statuen, i mange år, med hovedet kiggende ud mod Congofloden og er det, så vidt jeg kan forstå, på tale at man skal rejse den der statue op igen.

Det er klart, at da Congo bliver selvstændigt og kommer til at hedde Zaire. Ja, så tager man selvfølgelig et opgør med, ikke Fristaten Congo, fordi den blev nedlagt allerede i begyndelsen af år 1900. Det er faktisk den belgiske stat, der siger dette er så grimt, det der foregår i Congo staten. Det er jo et overgreb, man tvangs inddriver folk til at arbejde på gummiplantagerne, hugger hænder af dem, hvis ikke de gør, hvad der bliver sagt, det er en grufuld historie. Så det er klart, at man tager et opgør med Belgisk Congo, der dog var betydeligt mere reformeret end Fristaten Congo. Folk blander nogle gange de to stater sammen. Det er to forskellige ting, men ikke desto mindre, så tager man naturligvis et opgør, og så vælter man statuen af Leopold den Anden, der sidder på sin hest.

Hvorfor han gør det i Congo, kan man så diskutere. Han har aldrig været der. Nej, lige præcis.

Stanley vælter man også, og den ligger så savet over i mange, mange år. Nu er der så sket det, at man i DR Congo, som det hedder, har fået bygget et nyt nationalmuseum. Jeg har desværre ikke set det. Det åbnede her sidste år. Glæder mig meget til at komme ned og se det. Bygget for sydkoreanske penge i øvrigt, og der har man gjort det, at man udover man udstiller, hvad der ser ud til at være helt fantastiske congolesiske genstande. Så har man også genrejst statuen af Leopold den Anden, og man har også genrejst statuen af Stanley. Og det er jo interessant, at man gør det i en tid, hvor man vil rive statuer ned i Europa. Men dernede der siger man vi bliver nødt til at formidle historien på godt og ondt, og det gør de altså ikke ved at rive statuer ned. Jeg må sige, det er jeg imponeret over.

Det er jeg overrasket over med den historie, du har fortalt om de ting, der har været i kølvandet på Stanleys ekspeditioner, at man så trods alt vælger at rejse de her statuer.

Men skal man fortælle den onde historie, så bliver man også nødt til at have de historiske levn. Og som sagt, jeg har jo selv arbejdet i Afrika og arbejder med afrikanske

kolleger, og de har altså nogle gange et mere nuanceret blik på historien, end vi nogen gange har i Europa.

Det er meget, meget interessant at arbejde sammen med afrikanske kollegaer.

Og nu du siger det med det nuancerede blik på historien og også på, hvad de her karakterer gjorde for tiden efter dem, både Stanley og Livingstone, så havde jeg håbet på, jeg kunne finde et godt tidspunkt at spille det sidste lydclip for dig, som bygger på citatet fra da Stanley og Livingstone mødes, og sangen er fra et bandt, ikke et band jeg har dyrket.

Jeg har fundet det via omveje. Det hedder The Moody Blues, og de har lavet et nummer 1968, som handler om dette her møde med Livingstone og Stanley, og så skal vi høre det nu. Lidt af det. Og så kunne jeg selvfølgelig godt tænke mig bagefter at spørge dig:

Altså, de betød også det for popkulturen så mange år efter. Men lad os høre lydklippet først, det kommer her.

Vi sidder og rocker lidt med. Vi sidder og smiler. Og man kan jo selvfølgelig med den historie du fortalte tænke: Hvordan kan det her bande lave en sang? Nu er det selvfølgelig også om Livingston, men på baggrund af det, du har fortalt. Den mørke historie. Men det skabte jo noget andet her fra 68 om de her explores, om de her opdagelsesrejsende. De flød ind i popkulturen. Er det stadigvæk... Altså det her mangefacetterede billede af de her mænd, at det også skabt den?

Det er det. Hver gang jeg ser en Hollywood-film, hvor man fremstiller en ekspeditionsdeltager, eller jeg ser en tegneserie. Eller hvad ved jeg. En tv-film, så er det grundlæggende Stanley, der er modellen for ekspeditions-manden i Afrika. Manden i khakitøj og tropehjelm med flodhestpisk i bæltet og en revolver i hånden. Det er grundlæggende Stanley, der har skabt billedet af ekspeditionsmanden. Jeg synes du sagde, at han havde fået opkaldt en en hat eller en hjelm?

Han opfinder en hat, fordi klimaet var jo imod dem, så de forsøger jo også... Man udnytter jo også teknologien. Han har også på et tidspunkt på sin Congo-ekspedition i 79, der har han jo dampskibe med, små dampskibe. Men han opfinder også en hat, en

kæmpestor kasket med en stor skygge og med et nakkeskjold, der hænger ned, nærmest som et gardin, som han kalder en Stanley-hat. Som i øvrigt befinder sig i the Royal Geographical Society i dag på deres magasin, hvor de i øvrigt også har Livingstones hat. Wauw!

Så de ligger formodentlig i kasser ved siden af hinanden.

Men Jesper, inden vi slutter af, så havde vi et lille hook. Ja, det havde vi.

Og vi bliver lige nødt til at høre, hvad det var. Det danske hook. To danskere med på Stanleys ekspedition, som her i december tilbage i december 2020, var noget af en verdenssensation. Fortæl kort hvad i alverden det er, selvom du måske ikke kan fortælle enden på den historie.

Den historie er ikke slut endnu, men det er sådan, at Nationalmuseet arbejder med alle museer i Danmark, og vi samarbejder også med Odense Bys Museer, og de har faktisk en meget fin etnografisk samling. Det er der mange lokale museer, der havde tidligere. Nogle af genstandene har de fået overleveret fra Nationalmuseet, og nu diskuterer vi om måske skal vi have dem tilbage på Nationalmuseet. Og mens vi står og roder i kasserne, så finder vi jo sådan nogle enormt flotte afrikansk genstand af en meget høj kvalitet. Og en af mine kolleger Martin Pedersen, der er inspektør på Nationalmuseet. Han finder faktisk et gammelt udstillingskilt, og der står at genstandene fra Centralafrika, de er indkøbt af en kreds af fynboer, og de har tilhørt en deltager på Congo-Ekspeditionen.

Det var helt ukendt. Så vi spørger selvfølgelig vores gode kolleger på Odense Bys Museer, om de kan undersøge dem lidt videre, for vi kan ikke se, at der står noget registrant. Og rigtig nok. Odense Bys Museer siger ja, men her står i vores registrant, at der er et særligt katalog over disse genstande, som er samlet ind af Albert Christoffersen. For Albert Christoffersen han var fynbo. Så nu hænger det hele jo sammen.

Og Albert Christoffersen var en af to danskere med på Stanleys ekspedition.

Og Stanley kunne utroligt godt lide Albert Christoffersen. Det er rent faktisk sådan at i hans bog om Congo ekspeditionen, der fortæller han om, at de skyder en stor flodhest, og Albert Christoffer, han kalder ham drengen, han er en ung mand. Han er sømand. Han bliver simplethen så begejstret, at han sætter sig op på flodhesten for at ride den, efter den er død.

Det har Stanley faktisk gengivet i sin bog. Der er en stor, flot tegning, hvor man ser Albert Christoffersen ride på en død flodhest. Jeg kan fortælle, at i en af de kasser, der ligger på Odense Bys Museer, der ligger våben, der ligger spyd, der ligger elfenbensarmbånd, men der ligger også tænderne efter en flodhest. Og jeg tror, at det er min mission her i livet at påvise, at de flodheste-stødtænder, de stammer fra Albert Christoffersen og den danske forbindelse til Stanley.

To be continued. Sikke en afslutning. Som ikke er slut.

Tusind tak for din tid i dag.

Tak fordi jeg måtte komme.

Den yderste grænse er produceret af Kontoret Juhl og Brunse for Nationalmuseet og Radio Loud. En særlig tak til BBC, Discovery Channel og Danmarks Radio. Find serien på vorestid.dk eller der hvor du normalt finder dine podcast.